

Opdracht

*Nadat ik verdwaalde in donkere kroegen
met Adriaen Brouwer in geniaal genoeg
hervond ik de rust van mijn latere dagen
bij de muze die 'k nimmer of nooit hoorde klagen.*

Voor Erina.

Guido-Jules Kindt

“Adriaen Brouwer”© Guido-Jules Kindt, Zottegem 2018
Uitgave: Brave New Books – Info: guido.kindt@telenet.be
ISBN 97 8940 218 027 5

Guido-Jules Kindt

Kunstschilder

Adriaen Brouwer

(1605-1638)

Een geniale anarchist

Zelfportret 'Il Fumatore' (20 x 25 cm) Privé coll. Italië

Voorwoord

Wie was Adriaen Brouwer?

Adriaen Brouwer was een van de meest markante schilders uit de 17de eeuw, de zogeheten Gouden Eeuw der Nederlanden. Hij leefde in de tijd van de Contrareformatie¹, een periode waarin de meeste Vlaamse kunstenaars zich concentreerden op religieuze thema's. Zo sleepten ze bestellingen in de wacht van kloosters, bisschoppen, kerkgemeenschappen, of rijke burgers die zich lieten portretteren met hun naamheiligen.

Brouwer was uit ander hout gesneden: zijn belangrijkste thema's vond hij niet in gesublimeerde sferen van religie en adel, maar bij het gewone volk. Zijn paneeltjes tonen het interieur van herbergen, waar kaarters, rokers en drinkers samenhokken om de triestheid van het alledaags bestaan te vergeten. Adriaen Brouwer was sociaal geëngageerd en voelde zich één met de gewone mens. Meer dan eens zien we hem op zijn eigen werken, gezeten aan de kaarterstafel, rokend tussen zijn vrienden.² Zijn kunst is geen cynische of spottende weergave van boeren en gepeupel, maar een onvervalst beeld van de leefwereld van het gewoon volk. Daar voelde hij zich thuis en daar wilde hij deel van uitmaken. Met zijn scherpe intelligentie was hij de virtuele uitvinder van de reality-documentaire.

¹ Rooms-katholieke reactie op de Protestantse Reformatie.

² Afbeelding 52, achterin.

Terwijl zijn grote tijdgenoten Peter Paul Rubens of Jacques Jordaens grootse mythologische en christelijke taferelen schilderden, creëerde Brouwer op zijn eentje een totaal nieuwe soort schilderkunst. Hij legde de basis voor een rauw Nederlands realisme: dat de Duitsers later het ‘niederländische Bauerngenre’ zouden noemen. Brouwer lag zelf aan de basis van die benaming omdat hij zijn werken vaak typeerde als ‘kaartende boeren’ of ‘vechtende boeren’.

Nadien kende Brouwer belangrijke navolgers: onder meer David Teniers jr., Adriaen van Ostade, Jan Steen, die meestal beroemder werden dan hijzelf, hoewel de kwaliteit van zijn kunst er torenhoog bovenuit stak. Bij Brouwer ging het niet om galante feesten zoals die waarmee Antoine Watteau, uit de ‘Vlaamse’ stad Valenciennes, later beroemd zou worden, maar om ruw en volks tijdverdrijf dat hij zelf beleefde. Zijn ideeën en taferelen waren zo origineel dat er tijdens zijn korte leven van 32 jaar, al overal vervalsingen opdoken. Rubens liet hem zelfs een ‘akte van bewijs’ tekenen, waarin Brouwer verklaarde dat het werk dat hij hem verkocht, echt van hem was en nooit gekopieerd was.

In zijn vroege werken is het wel duidelijk dat Adriaen Brouwer schatplichtig was aan de grote Pieter Bruegel hoewel men kan betwijfelen of hij veel kunstwerken van die man had gezien. Hij kan prenten hebben gezien, want daarvan waren er veel in omloop. Terwijl Pieter weidse Vlaamse landschappen uitbeeldde met heel veel mensen, beperkte Brouwer zich meestal tot intiem voyeurisme dat

ons binnen brengt bij de gewone mens van 400 jaar geleden. Hij toont zijn tijdgenoten nooit terwijl ze aan het werk zijn, maar bij hun simpele ruige ontspanning van spel, drank en roken en ook bij hun vechtpartijen.

Dank zij Brouwer is onze historische kennis van de 17de eeuw niet beperkt gebleven tot koningen, bisschoppen of hoge adel. Bij hem zien we hoe het volk, dat voor al deze grote heren werkte en cijnzen³ moest afdragen, zijn alledaagsheid beleefde. Zonder Brouwer hadden we er nooit een precies idee van gehad hoe de wroetende mens leefde in het begin van de 17de eeuw.

Kunstcritici hebben in Brouwers taferelen een morele betekenis gezocht, zoals in die tijd gebruikelijk was bij kunstenaars, maar erg overtuigend is dit niet.

Hij maakte een reeks met de vijf zintuigen, waarbij het ‘gehoor’ wordt voorgesteld door een boer die op een viool zit te krassen met achter zich een stel drinkebroers dat het lied mee lalt. Dit is in totale tegenstelling met de schilderijen van hoog gewaardeerde artiesten zoals Johannes Vermeer uit Delft, bij wie het dagelijks leven zich afspeelt als een hoofs en edel gebeuren in chique interieurs.

Even realistisch beeldt Brouwer het ‘gevoel’ uit met een personage dat een pijnlijke operatie ondergaat, terwijl de ‘reukzin’ duidelijk wordt bij de stank in een

³ De cijns of erfeijns is een bedrag in geld of natura dat ieder jaar op de cijnsdag betaald moest worden voor het gebruik van een stukje grond. Met dit geld kon de adel zijn lui en liederlijk leventje betalen.

kroeg of bij een vader die het achterwerk afveegt van een van zijn kinderen die pas gekakt heeft.

Zijn behoefte doen in de herberg zelf, was in die tijd een doodgewone zaak, zoals we op meerdere werken van Brouwer zien, met een kakstoel die in het midden staat.

Zonder moraliserend vingertje toont Brouwer het gedrag van drinkebroers met personages die naast de herbergtafel braken of in een hoek staan te plassen. De gezichten van de aanwezige personen getuigen zelden van verfijning maar zijn altijd zeer expressief. In feite is hij hiermee een voorloper van het expressionisme. Brouwers vernieuwing bestond uit de ruwe weergave van een authentiek tijdsbeeld.

Gelijkaardige taferelen vinden we nadien terug bij zijn directe navolgers zoals Adriaen Van Ostade, die zich ook concentreerde op boereninterieurs of herbergen, en bij David Teniers, die in zijn feestende dorpelingen of boerenhuwelijken Brouwer en Bruegel combineerde. Zelden bereiken ze echter de expressieve perfectie van de personages bij Brouwer.

Jan Steen (1620-1679) uit Leiden inspireerde zich eveneens op Brouwers werk, hoewel hij hem nooit heeft gekend. Hij was amper 12 jaar toen Brouwer stierf in Antwerpen. Steen vatte het leven luchtig op en schilderde vrolijk fuivende en drinkende gezelschappen die minder goor ogen dan bij Brouwer. Dat Jan Steen zelf deelnam aan de feesten is duidelijk want zijn zeer herkenbare kop zien we vaak midden het gezelschap dat hij uitbeeldt. Maar Steen bereikte ook de expressieve weergave van gevoelens niet waartoe Brouwer in staat was.

In de Gouden Eeuw werden alle klemtonen gelegd op pracht en praal via de grandioze werken van Rubens, Antoon Van Dyck, Jacques Jordaens, Rembrandt of Frans Hals. Het grote nadeel voor Brouwers roem zijn de kleine formaten die hij schilderde. Daardoor wordt zijn werk vaak over het hoofd gezien naast het geweld van een Rubens of een Jordaens.

Als belangrijkste schilder van het dagelijks leven in de Nederlanden, verdient Adriaen Brouwer echter evenveel aandacht en waardering, en dit mag zich niet beperken tot een biersoort die door een brouwerij uit Oudenaarde naar hem werd genoemd... hoezeer de man zelf als verwoede herbergbezoeker de eer zou hebben op prijs gesteld.

De kunstenaar Adriaen Brouwer werd uitstekend getypeerd – zij het nogal bombastisch - door Wilhelm von Bode in 1924: “Een Adonis in lompen, een filosoof in narrenkap, een epicurist met cynische manieren, een communist van een speciale soort die zijn gaven aan ieder tot hun genot ter beschikking stelt. Een ware Proteus als mens, was Brouwer ook als kunstenaar veelzijdig, oorspronkelijk en onverbidlijk. Een schildergenie dat naast de grootsten genoemd kan worden en die plots opduikt, niemand weet van waar, om even onvermoed te verdwijnen, niemand weet waarheen.”

In zijn oorspronkelijk Duits voegt Bode daar aan toe: “Ein Meister, der unter allen niederländischen Malern des XVII. Jahrhunderts nächst Rembrandt und Rubens der genialste ist.”⁴

Voor alles was Adriaen Brouwer een filosoof, een vrijdenker van wie het werk vaak sociale aanklachten bevat en die nooit de spot dreef met zijn personages. Hij had vooral aandacht voor hen die aan de rand van de maatschappij leefden: zwervers, outcasts, ‘niewerds’, en uit zijn taferelen spreekt medelijden en spijt, zonder pathos. Hij voelde zich een van hen. Daardoor komen zijn werken nooit moraliserend over.

⁴ Een meester, die onder alle Nederlandse kunstschilders uit de 17de eeuw, naast Rembrandt en Rubens de geniaalste is.

Inleiding

Honderd ‘zilveren ruiters’

Toen Adriaen Brouwer in zijn herbergkamertje van de kunstenaarskroeg “In ’t Schild van Frankrijk” in Amsterdam, bezoek kreeg van de rijke lokale stedeling du Vermandois en hoorde dat die een van zijn paneeltjes wilde kopen voor de prijs van honderd ducats, kon hij zijn oren niet geloven. Hij was tweeëntwintig jaar oud en had in beroerde politieke omstandigheden zijn geboortestad Oudenaarde in Vlaanderen verlaten toen hij amper vijftien was.

Na heel wat omzwervingen in de Nederlanden was hij in 1627 via Antwerpen terecht gekomen bij herbergier Barend Van Someren, waar hij een plaatsje kreeg om te schilderen. Hendrik, de zoon van Barend, schilderde ook, en de vader had een zwak voor allerlei slag kunstenaars. Dat de Vlaming Adriaen zich dan nog concentreerde op het schilderen van kroegtaferelen was mooi meegenomen. Het was een wereld die Barend door en door kende. De rebelse en ongeregelde aard van Adriaen nam hij er graag bij daar de jongeman een onvoorstelbaar schilderstalent vertoonde.

Gelukkig stond Barend Van Someren achter de rug van burger du Vermandois, toen die zijn voorstel deed, en knikte hevig in de richting van Adriaen Brouwer om hem duidelijk te maken dat hij het bod moest aanvaarden.

Adriaen stamelde nog dat hij veel tijd had besteed aan het schilderen van het paneeltje. Hij wilde vooral niet de indruk wekken dat het allemaal vanzelf ging, want hij werkte minutieus aan de afwerking van zijn schilderijtjes. De rijke Amsterdammer knikte instemmend.

Toen du Vermandois aan Adriaen voorstelde om hem te vergezellen naar zijn woning om het geld op te halen, kreeg Adriaen opnieuw argwaan. Hij was ervan overtuigd dat de man met hem een loopje wilde nemen, want honderd zilveren ducats was een bom geld.

Een ducaton, ook wel ‘zilveren ruiter’ genoemd omdat er een ridder op afgebeeld stond, had een gewicht van 32 gram en bestond voor 95 procent uit zuiver zilver. Alles bij elkaar haalden 100 ducats een gewicht van ongeveer drie kilogram zilver.

Op aandringen van herbergier Barend, wikkelde Adriaen zijn paneeltje voorzichtig in een stuk linnen en ging mee met de voorname burger. Ten huize Vermandois kreeg de jonge kunstenaar prompt de volledige som uitbetaald.

De kunstminnende herbergier Barend Van Someren wachtte daarna wanhopig op de terugkeer van zijn huurder, maar die kwam niet opdagen. Het duurde ruim negen dagen vooraleer Adriaen, vrolijk lachend, opgewekt zingend en zijn pijp rokend weer opdook in het café. Barend vroeg wat er was gebeurd, en of hij het geld had gekregen. Luchtig antwoordde Adriaen dat alles in orde was maar dat hij met het geld op de boemel was gegaan en dat het nu op was.

In zijn korte leven gedroeg Adriaen Brouwer zich nooit op een andere manier. Geld diende om te rollen en om anderen ervan mee te laten genieten. Het in zijn beurs houden kon hij niet.

Hij was niet geboren in weelde. Zijn vader was een kleine tekenaar van wandtapijten, een vermaarde industrie in Oudenaarde. Toen Adriaen zijn vijftien jaar zou bereiken, achtte hij de tijd rijp om op eigen benen te staan en de wereld te gaan verkennen. Hij was ervan overtuigd dat hij met zijn teken- en schildertalent aan de kost kon komen maar hij zou daar niet in slagen in de kleine tapijtenstad aan de Schelde. Dit provincieoord leek hem te eng.

Op dat moment bestond er een wankel politiek evenwicht tussen Spanje – waartoe Vlaanderen behoorde – en de noordelijke ‘protestantse’ Nederlanden. Dit heette het ‘Twaalfjarig Bestand’. De precare toestand die daaruit voortvloeide droeg niet bij tot een positieve leefomgeving voor jonge ambitieuze kerels als Adriaen Brouwer.

Dat de wispelturige jongeman op een dag in een Spaanse gevangenis zou worden gegooid in Antwerpen op betichting van spionage, stond bijna in de sterren geschreven in het licht van zijn anticonformisme. Dat hij op de leeftijd van 32 jaar een vroegtijdige dood zou sterven, vermoedelijk aan een overdosis tabak vermengd met allerlei verdovende middelen, kon niet worden voorzien. Net als de latere ‘poète maudit’ Arthur Rimbaud, was Adriaen een voortijdige popartiest met enorm talent, gedoemd om in luttele jaren al zijn

artistieke troeven uit te spelen en vervolgens te verdwijnen in armoede en... vergetelheid.

Zonder de reuzen van de Gouden Eeuw, zoals Rembrandt, Frans Hals, Van Dyck en Rubens, die onmiddellijk het talent van de jonge Brouwer erkenden en zijn werk kochten, was hij wellicht een vergeten en gedoemde kunstenaar gebleven. Rubens kocht zeventien werken van Brouwer voor zijn collectie, en Rembrandt verwierf er zeven naast een aantal tekeningen. In totaal schilderde Brouwer maar een klein oeuvre bijeen van enkele tientallen werken, bijna allemaal van klein formaat.

Andere jonge wolven zoals David Teniers 'de Jonge' en Adriaen Van Ostade profiteerden schaamteloos van Brouwers ideeën en baanden zichzelf een weg in de nieuwe kunststrekking van kroegen, rokers, drinkers en kwakzalvers, het genre waar de vluchteling uit Oudenaarde de basis voor legde. Beide waren tijdgenoten van hem - amper vijf jaar jonger - maar stierven ettelijke decennia later: Teniers werd tachtig jaar en Van Ostade vierenzeventig. De kwaliteit van hun werken bereikte nooit de psychologische perfectie van Brouwer.

Toen de eenentwintigjarige Adriaen Brouwer heel even actief was in het atelier van Frans Hals in Haarlem, was David Teniers daar een jonge leerling van zestien jaar, die zijn ogen de kost gaf zowel bij leraar Hals als bij de Vlaming. De even jonge Adriaen Van Ostade uit Haarlem, die net als Teniers geboren werd in 1610, was ook leerling in het atelier.

Zelfs hun leermeester, de beroemde Frans Hals, was niet ongevoelig voor het talent van Brouwer, zodat we met vrij grote zekerheid kunnen aannemen dat Adriaen minder als ‘leerling’ dan als getalenteerd medewerker van Hals kan worden bestempeld.

Het bekende portret door Frans Hals van een grijnslachende en drinkende Malle Babbe met een uil op de schouder, geschilderd omstreeks 1633, is duidelijk schatplichtig aan Brouwer. Het zou een figuur kunnen zijn uit een van Adriaens kroegen. Net als Brouwer, was Frans Hals afkomstig uit Vlaanderen. Hij was geboren in Antwerpen in 1589, eveneens het geboortejaar van de grote Rubens. Dat de ‘Antwerpenaar’ Rubens het levenslicht zag in het Duitse Siegen, komt omdat zijn vader gevlucht was uit Antwerpen omwille van zijn calvinistische sympathieën.

Op technisch gebied stak Brouwer wel een en ander op in het atelier. Frans Hals was een erkend meester die al de veertig voorbij was en grote faam genoot als portrettist in Haarlem en omgeving. Maar Brouwer had zich bij zijn passage in Antwerpen vooral geïnspireerd op de prenten van Pieter Bruegel de Oude, of op schilderijen van de meester die hij per toeval zag tijdens zijn reizen in Holland of Vlaanderen.

Hoofdstuk I

Brouwer in Oudenaarde

Wolven huilden rond de beschermende muren van Oudenaarde toen de kleine Adriaen Brouwer op 2 april 1605 het levenslicht zag. Het was een gure winter geweest in een onverkwikkelijke periode van bar slecht weer. Later zouden geschiedkundigen het hebben over een ‘kleine IJstijd’, die zich situeerde tussen 1570 en 1700. Oudenaarde was een versterkt stadje aan de Schelde dat van strategisch belang was voor de Spaanse bezetter van de Zuidelijke Nederlanden.

Het kleine aantal inwoners - er leefden amper 3.700 mensen in de stad – was gespecialiseerd in het maken van wandtapijten. Vader Adriaen de Brauwere, zoals de naam toen werd geschreven, verdiende zijn karig inkomen als tekenaar en schilder van kartons voor de meesters tapijtenmakers. Dat het geen erg lonende bezigheid was geweest, werd duidelijk bij zijn overlijden in 1621. De voogden die waren aangesteld voor zijn kinderen, weigerden de ‘nalatenschap’ die voornamelijk bestond uit schulden.

Wegens de godsdiensttroebelen was het aantal inwoners van Oudenaarde toen met de helft gedaald, in vergelijking met dertig à veertig jaar voordien.. Slechts dertig procent van de mannen kon een handtekening zetten. Bij de vrouwen was dit maar elf procent. De tijd van de weelderige tapijtnijverheid was voorbij, maar ook de aanzienlijke handel in granen, laken en specerijen

waarvoor de stad bekend was. Het fiere Oudenaarde was verschrompeld tot een onaanzienlijk provinciestadje.

De kleine Adriaen was een pientere knaap, die al snel had leren lezen en schrijven bij de paters Kapucijnen. Omdat hij altijd het hoge woord voerde tussen de kinderen, werd zijn welbespraaktheid opgemerkt door sommige rederijkers. Die zorgden ervoor dat de jongen snel lid kon worden van de toneelgroep Paxvobianen, die zinnespelen opvoerden tijdens schuttersfeesten. In de groep heerste een reformatorische geest die de knaap snel oppikte. De refreinen van hun teksten gaven uiting aan de religieuze verwarring die toen heerste en er werd gespot met bedevaarten en heiligenverering. Voortvarend als hij was, ging Adriaen daar gretig in mee.

Dat zoiets in een streng religieuze tijd niet zonder gevaar was, wordt duidelijk met het geval van een onderwijzer die een schimpballade had geschreven tegen de minderbroeders, en daarvoor onthoofd werd op de Grote Markt in Oudenaarde. De kerk had alle macht.

Tien procent van de totale bevolking bestond uit geestelijken: hospitaalzusters, Zwarte en Grauwe zusters, zusters van het klooster Maagdendale, jezuïeten, minderbroeders en allerlei religieus personeel van de collegiale Sint-Walburga en andere kerken. Dit vormde een totaal van ongeveer 350 personen, die zich tot de vooraanstaanden van de stad rekenden.

Pastors hadden kinderen met hun meid en onderhielden hun gezin met inkomsten van tienden, kerkdiensten, landbouw, verpachting van eigen goederen of die van familie, het aanleren van het ABC aan

kinderen en ook duivelbezwering. De kanunnik van Eine had zeven kinderen en niemand lag daar wakker van in die tijd.

De kleine stad stond bloot aan allerlei onheil en regelmatig had ze te kampen met een pestepidemie. Toen hij tien jaar oud was vergezelde Adriaen zijn familie naar Sint-Walburga, waar hij graag luisterde naar de jezuïeten die grote preken hielden naar aanleiding van het einde van de pestplaaq in 1615.

Een epidemie stierf bijna altijd automatisch uit aan het begin van de winter. Het was dus geen goddelijke welwillendheid - zoals de jezuïeten bleven beweren - maar de natuurlijke gang van zaken. Bij dergelijke gelegenheden stak Adriaen altijd iets op betreffende welsprekendheid. De priesters waren demagogische meesters in het bewerken van de ongeletterde bevolking.

Ondanks het gebrek aan hygiëne was de stad toch een veilige plaats om te wonen. In het woeste gebied rondom krioelde het van wilde varkens, vossen, dassen en wolven, die het vooral op de veestapel en het voedsel van de boeren hadden gemunt. Er werden premies uitgelooft voor iedereen die een wolvenpoot binnenbracht. De roofdieren waagden zich tot aan de stadsmuren en doodden daar paarden en vee. Er deden wilde verhalen de ronde dat ook kinderen soms het slachtoffer waren van wolven.

Toen Adriaen op een dag met andere jongens aan het spelen was tussen de varkens en schapen, kwamen twee wolven aangelopen. De kameraden van Adriaen zetten het op een lopen, denkend dat de dieren het op hen

gemunt hadden. Slim als hij was, beseftte Adriaen hoe nutteloos dit was, aangezien wolven veel sneller renden dan zij. Ze waren ongetwijfeld meer belust op een speenvarken dat daar rondscharrelde met een zeug. De moedige Adriaen bleef staan en keek de wilde dieren aan. Ook zij verstijfden ter plaatse en toen Adriaen wilde gebaren begon te maken en rauwe kreten slaakte, keerden ze om en liepen weg. ‘Wolven vallen nooit mensen aan’ had een oude jager hem eens verteld.

Het gevaar buiten de stad kwam niet alleen van wilde dieren maar ook van mensen: huurlingen en soldaten uit ontbonden legers maakten de streek onveilig. Ze bonden boeren op een stoel en persten ze af door middel van ‘voetbrandinghe’ voor geld en vee.

In 1620, het jaar voor het overlijden van zijn vader, was de jonge Adriaen er nog bij toen rederijker Matthys de Castelein in zijn “Balladen van Doornycke” de ‘vijandige’ stad Doornik op de korrel nam. Er bestond een constante vete tussen Oudenaarde en Doornik omdat de Waalse stad altijd de zijde koos van de Franse koning toen die weer eens een veldtocht tegen de Nederlanden ondernam. Als welbespraakte jongeman deed Adriaen Brouwer mee aan die schimpscheuten of woonde de opvoeringen bij. Zelf zou hij later rondtrekken met rederijkers of toneelgezelschappen die als kritische straatartiesten de bevolking vermaakten.

De kerkelijke bemoeienissen met het dagelijks leven van de inwoners, was een van de redenen dat Adriaen Brouwer uit zijn geboortestad wilde vertrekken. Hij had

vaak genoeg gekeken naar de talrijke ooievaars die op heel wat huizen nestelden. Ze verzamelden zich op de nok van Sint-Walburga als de trektijd er aankwam. Ook hij wilde een trekvogel zijn...

De beroepen in Oudenaarde lagen niet voor het rapen. De aristocratie telde niet mee, want die werkte niet. Ze werden 'ledighgangers' genoemd, een woord dat in Vlaamse dialecten nog goed bekend is. De beroepsbevolking bestond in hoofdzaak uit uitbaters van kalkovens, dakdekkers, steenkappers, timmerlieden, smeden, slaggers, bakkers en tapijtwevers. Velen onder hen waren dus werkzaam in de bouw. De jonge kunstenaar wenste een andere toekomst.

Adriaen en zijn verwanten woonden in een armoedige woning in de Broodstraat, waar gezinnen in grote aantallen bijeen hokten in kleine kamers. De familie bestond uit het echtpaar de Brauwere met een aantal ongehuwde kinderen, grootouders, neven en nichten, alleenstaande tantes met kinderen, en huispersoneel. Met eigen ogen zag Adriaen dat die toestanden tot grote problemen leidden op seksueel gebied.

Incest was in die tijd schering en inslag. Bij 185 processen van het bisdom Gent in verband met de seksuele moraal gingen er twintig over incest, drieënveertig over verkrachtingen, vijftien over overspel en een tiental over schakingen. Kindermishandeling werd zwaar aangepakt en bij een van die processen werd de vader voor vijftig jaar verbannen uit Vlaanderen en werd de moeder levend begraven in een put.

Rijkdom aan grond, woningen en renten waren de basis van macht in Oudenaarde. De groep ‘ledighgangers’ bestond uit twintig tot dertig families, die altijd de leiding hadden als schepenen of oppervoogden. Zelf bewoonden ze grote woningen aan de Neerstraat, de Hoogstraat of op de Meynaert⁵. Aan minder begoeden werden torens in de vestingen verhuurd, voor- en achterkelders, en voor- en achterkamers van iets grotere woningen.

De stad Oudenaarde binnen de muren was vrij klein: amper vierhonderd meter breed en een kilometer lang. De grote wekelijkse attractie was de markt op donderdag. Bisschop Triest van Gent, die op een donderdag een dorp in de omgeving bezocht, werd door vrijwel niemand ontvangen omdat ze allemaal naar de markt waren.

Adriaen ging er dolgraag heen en zat dan allerlei types van mensen te tekenen, een bezigheid die hij zijn hele leven bleef doen. Ze zouden de basis worden van zijn latere schilderijen. Hij vond de expressies van de gewone mensen veel interessanter dan het ijdele waangedrag van edelen en rijke burgers.

Andere ‘attracties’ die Adriaen zoveel mogelijk bijwoonde waren vorstelijke intredes, tornooien van schuttersgilden, kerkbezoek waar vooral de kledij van magistraten en hun dames werd bewonderd, toneel, en uiteraard de terechtstelling van misdadigers op de Markt.

Niet alleen voor het inleveren van een wolvenpoot, maar ook voor het vangen van een geus werden premies

⁵ Het huidige Tacambaroplein.

uitgeloofd. Adriaen zag op een dag hoe een van die geuzen werd vastgemaakt aan een ketting van anderhalve meter en zo op een brandstapel werd gezet. Dan sprong de ongelukkige rond als een levende toorts, tot ‘jolijt’ van de toeschouwers. Op dergelijke momenten wilde de zeer sociaal voelende jongeman geen deel meer uitmaken van deze gemeenschap. Hij besliste dat hij als kunstenaar naar het vrije noorden zou vertrekken.

Dat er met messen en stokken werd gevochten in de herbergen, vond Adriaen de meest gewone zaak ter wereld. Dat zou hij vaak weergeven op zijn schilderijen. Hij zag hoe volwassenen zich overgaven aan het simpele ontspanningsleven van hun tijd: herbergen aflopen, dobbelen, kaarten, spelen op rollebanen (een soort ‘petanque’) en kaatsen tegen de gevels. Het was de normaalste zaak van de wereld dat men voor de aanvang van de mis achterin de kerk zat te kaarten, te dobbelen, en bier of wijn zat te drinken.

Na de mis waren de herbergen het verlengstuk van de kerk. Ruim een derde van de huizen op de markt van Oudenaarde waren kroegen, elk met eigen brouwketel voor bier achteraan in de zaak. Als niemand hem opmerkte, glipte Adriaen er binnen, verstopte zich zo goed mogelijk in een duister hoekje en schetste op papier de volkse personages die er dronken en kaartten. Die observaties zou hij meenemen naar Holland en een omwenteling teweeg brengen in de ‘genreschilderkunst’, vooral door de fantastische expressie die hij in de gezichten wist te leggen.